

MEGTORLÁS VS. JÓVÁTÉTEL? ÜGYÉSZEK ÉS BÍRÁK ATTITÚDJEI A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSSAL KAPCSOLATBAN

Helyzetkép és jövőkép egy kutatás fényében

Az alábbi tanulmány egy büntetőügyi bírakkal és ügyészekkel készített, strukturált interjúkra (N=45) épülő kutatás eredményeit ismerteti. A felmérés az említett jogalkalmazók attitűdjeit vizsgálta a 2007-ben bevezetett ún. jóvátételi (resztoratív) igazságszolgáltatási eljárással kapcsolatban, amelynek Magyarországon leginkább alkalmazott formája az elkövetők és áldozataik közötti mediáció (vagy közvetítés).¹

A kvalitatív vizsgálat a jóvátételi filozófiáról alkotott nézeteken keresztül arra is választ kíván adni, hogy jogalkalmazók milyen funkciókat, „küldetést” kötnek saját szerepükhöz, valamint a büntető igazságszolgáltatás rendszerének egészéhez.

A kutatás ezzel ahhoz szeretne hozzájárulni, hogy az igazságügy terén dolgozó elméleti és gyakorlati szakemberek minél összetettebb képet kapjanak arról, milyen érvek húzódnak meg a különböző büntetést és helyreállítást célul kitűző eszmék és gyakorlatok alkalmazása mögött. Ezen ismeretek segítségével megkísérelhető annak végiggondolása, hogy a büntető és jóvátételi paradigma milyen formában ötvözhető, és segítségükkel miként valósítható meg egy hatékony igazságszolgáltatási modell, amely figyelembe veszi az érintett áldozatok, elkövetők, az őket körülvevő közösségek, valamint a társadalom egészének érdekekeit.

A kutatás eredményeinek feldolgozása e cikk elkészülésének idejében is folyamatban van. Ezért a jelen összefoglaló sem egy letisztult áttekintése az eredményeknek, hanem egy első összefoglalása a kutatás eddig megismert, legfontosabb tapasztalatainak. A jelen tanulmány röviden áttekinti a büntetőügyi mediáció szabályozását, eddigi eredményeit, a kutatás indoklását, módszertanát, valamint legfontosabb következtetéseit. Mindennek lezárásaként néhány előzetes ajánlás kerül megfogalmazásra. Az itt összefoglalt kutatás eredményeit részletesen tárgyaló tanulmány – amely az itt megjelenő megállapításokat számos idézettel is illusztrálja – letölthető a http://www.fellegi.hu/files/Fellegi_birougyeszelemzes.doc oldalról.

I. A büntetőügyekben alkalmazható mediáció helyzete Magyarországon – rövid áttekintés²

I.1. Szabályozás

Bár a helyreállító szemlélet gyakorlati alkalmazása különböző konfliktuskezelő programokon keresztül számos ponton megjelenhet az oktatási, szociális és igazságügyi rendszeren belül, jelen kutatás kizárólag a helyreállító igazságszolgáltatás magyarországi intézményrendszerbe való formális beépülésére összpontosít.

Magyarországon büntetőügyek sértettjei és elkövetői közötti mediációra 2007. január 1-e óta van lehetőség. E napon lépett hatályba mindazon formális szabályozás³, amely keretet adott az intézmény

¹ Jelen cikkben a helyreállító (resztoratív, jóvátételi) szemlélet kifejezés a tágabb filozófiára utal, amely paradigmarendszerként szolgálhat a szabályszegésre adandó válasz kialakításánál; a mediáció (közvetítés) e megközelítés egy technikájára utal.

² A témáról átfogó elemzést ad: Fellegi, B., Törzs, E. és Velez, E. (várható megjelenés: 2007) 'Restorative justice and victim-offender mediation in Hungary', In: Aertsen, I. és Miers, D. (Szerk.), *A comparative study of restorative justice legislation in Europe*, Frankfurt am Main, Germany: Verlag für Polizeiwissenschaft.

³ Az 1998. évi XIX. törvény közvetítői eljárást érintő rendelkezései (Be. 221/A §, 224. §, 114/A §, 215. §, 272. §, 459 §, 485/C. §); az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 2006. évi LI. törvénnyel módosított paragrafusai (36. §, 107/A. §, 342. §), valamint a 2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről.

országos szintű elindulásának. A jogszabály alapján öt év szabadságveszténél nem súlyosabban büntetendő, vagyon és személy elleni, valamint közlekedési bűncselekmények esetén lehetőség van a mediációra mind fiatalkorú, mint felnőtt korú elkövetők esetében, amennyiben

- a felek ezt önkéntesen igénylik;
- a cselekménynek van sértettje;
- az elkövető tettét beismerte;
- az elkövető nem különös vagy többszörös visszaeső;
- az elkövető nem állt büntetőeljárás alatt a cselekmény elkövetésekor, valamint
- cselekménye nem okozott halált.

Ez alapján Magyarországon kb. 110 típusú bűncselekmény esetében van lehetőség büntetőügyi mediáció igénylésére. Három évnél nem súlyosabban büntetendő cselekmények esetén sikeres mediációval az eljárás lezárul, 3 évnél súlyosabb, de 5 évnél nem súlyosabban büntetendő cselekmények esetében pedig a sikeres mediációt követően az ügyben eljáró bíró ítéletét korlátlanul enyhítheti.⁴

I.2. Intézményi háttér

A büntetőügyi mediáció végrehajtása az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium alá tartozó Igazságügyi Hivatal (IH)⁵ alá tartozik. Közvetítőként jelenleg kizárólag az IH speciálisan kiképzett⁶, korábban pártfogó felügyelőként dolgozó munkatársai járhatnak el. A mediációs képzésben eddig kb. 80 szakember vett részt. Az erőforrások szűkössége miatt a közvetítők jelenleg egy időben végeznek mediációs és pártfogó felügyelői munkát, de az IH későbbi tervei között szerepel a közvetítők önállósítása a pártfogói szolgálattól. 2008. január 1-től az IH névjegyzékébe bekerülő ügyvédek is vállalhatnak közvetítést. A velük való együttműködési protokoll jelenleg kidolgozás alatt áll.

I.3. Néhány adat az első évről⁷

Az intézmény bevezetésének első nyolc hónapjában, 2007. december 15-ig 2135 személy ügyében kezdeményeztek mediációs eljárást. Míg az első időszakban inkább a bíróságok indítványozták, a későbbi hónapokban egyre inkább az ügyészségek váltak az elsődleges esetküldő szervvé.

Az esetek több mint 90%-ában létrejött a megállapodás a felek között. Ezek szintén kb. 90%-a teljesítésre is kerül. Az eddig mintegy ezer ügyben megszületett megállapodás alapján a sértettek összesen kb. 230 millió forint kártérítést kaptak. A mediációra utalt ügyek 26%-a lopás, 24%-a gondatlan közlekedési bűncselekmény, 13%-a súlyos testi sértés, 8.5%-a rongálás és ugyanilyen arányban sikkasztás, 19%-a pedig egyéb típusú bűncselekmény. A mediációra utalt esetek nagy részét (közel 90%-át) felnőttkorúak követették el, az eddig érintett 2135 személyből összesen 272 volt fiatalkorú.

II. Miért szükséges az igazságügyi szereplők kutatása?

⁴ Fiatalkorú elkövetők esetében sikeres mediáció esetén a büntetőeljárás minden, 5 évnél enyhébb bűncselekmény esetén lezárul.

⁵ Az IH egyben felelős az országos szintű pártfogó szolgálati, áldozatvédelmi, jogi segítségnyújtó, kárpótlási és lobbizási tevékenységek végrehajtásáért is.

⁶ A 2x30 órás mediációs képzést számukra a Partners Hungary Alapítvány biztosította. Jelenleg az Alapítvány a mediátorok szupervíziójában és az országos szintű mentori hálózat kialakításában vállal elsődleges szerepet.

⁷ Az Igazságügyi Hivatal 2007. december 15-i összesítése szerint. (Forrás: Fahidi G., „Békítő tárgyalás”, *HVG*, 2008/1.szám, pp. 18-19.)

1. Elsőként megemlítendő, hogy a büntetőügyi közvetítésről szóló szabályozás az egyes ügyben eljáró ügyész és bíró *diszkrecionalitása* alá vonja a mediációra küldés lehetőségét.⁸ Ezzel explicite megjelenik a jogalkalmazó egyéni döntésének szerepe az ügy későbbi sorsa tekintetében. Ahhoz, hogy érthetővé váljon, egy ügyész vagy bíró miért küld (vagy nem küld) esetet mediációra, ismerni kell a döntéseik mögött meghúzódó érveket. Ezen szempontok megismerése segíthet abban, hogy csökkenthető legyen, vagy ne is alakuljon ki az a – sok országban tapasztalt – szakadék, amely a *de jure* mediációra alkalmas esetek száma és a *de facto* mediációra küldött esetek száma között látható.⁹ A területi eltéréseket, és így az ügyészi – bírói diszkrecionalitás hatásának különbözőségét jól illusztrálja az a tény, hogy 2007 január 1-től június 30-ig a mediációra utalt ügyek 60%-ára összesen 5 bírósági körzetben (Baranya, Budapest, Veszprém, Heves, Bács-Kiskun) került, míg az ügyek fennmaradó 40%-át a többi 19 megye együttesen képviselte.

2. Az *egyéniesített büntetékiszabásra* való törekvés, a relatív arányosság elvének érvényesítése általános tendenciaként is megfigyelhető a büntető-igazságszolgáltatás rendszerében.¹⁰ Ahogy Gönczöl Katalin fogalmaz, „arra kell törekedni, hogy az alkalmazandó szankciók típusa, súlya, szigorja jobban illeszkedjen a szankcionált deliktum súlyához, jellegéhez és az elkövető személyi körülményeihez.”¹¹ Ennek egyik eszköze a személyi körülmények részletezését lehetővé pártfogói vélemény, amellyel a pártfogó átfogó módon tájékoztatja az eljáró bírót, ügyészt a terhelt körülményeiről és ezáltal a büntetőjogi következmények is jobban testeszabhatóak. Azonban, hogy a pártfogói véleményben foglaltak milyen szereppel bírnak a végső döntésben, az már szintén függvénye lehet a döntéshozó személyes beállítódottságának. Nem utolsó sorban, a szabadságvesztés alternatívájaként alkalmazható szankciótípusok preferálása függ attól, hogy az adott jogalkalmazó milyen információkkal rendelkezik az elérhető alternatívákról, azok elérhetőségéről, valamint sikerességéről.

3. Jellemezhető-e bírák és ügyészek munkája a teljes *objektivitással*, vagy ez inkább csak *mítosza* a jogalkalmazásnak?

Bíró01: - Hát ha a kérdés az az, hogy egy ítéletben megjelenik-e a bíró mint szubjektum, akkor azt mondom, hogy feltétlenül. Az igaz, hogy minden bíró csak a törvénynek van alávetve, elfogulatlan és pártatlan, és ez így helyes. De azt nem lehet kikapcsolni, hogy a bíró is ember. Ha leültet két bírót két elzárt szobába, és ugyanazt a vádiratot eléjük teszi, ugyanazzal a történettel, ugyanazzal a szereplőkkel, le fog folytatni a két bíró két tárgyalást, fog írni két különböző ítéletet, ami a bűncselekmény megnevezésében, ha eltalálják, jól minősítik, és a büntetés kiszabásában lényegében ugyan az lesz. De semmi másban nem lesz ugyanaz. Tehát a bíró az érzéseit, a személyes emberi meggyőződését nem tudja kirekeszteni, és véleményem szerint nem is szabad kirekeszteni.

Ismeretes, hogy „hazánkban az ország egyes földrajzi régióiban – a törvényes büntetési kereteken ugyan belül maradván – nagymértékben eltérő a bíróságok büntetékiszabási gyakorlata”.¹² A regionális különbségek mellett nagyfokú eltérések tapasztalhatóak az elsőfokú és másodfokú ítélelhozatal érvelései és eredményei között is. Mi okozza ezeket az eltéréseket? Mik azok a faktorok, amelyek az objektív szabályok mellett szerepet játszanak a döntéshozatalban?

⁸ Be. 221/A §, 226 §

⁹ Kutatások igazolják, hogy a jogszabályilag mediációra alkalmas esetek kb. 15%-át utalják ténylegesen mediációra (Weitekamp, E. (1999), “The Paradigm of Restorative Justice: Potentials, Possibilities and Pitfalls” in J.J.M. Van Dijk, R.G.H. Van Kaan and J. Wemmers, *Caring for Victims. Selected Proceedings of the 9th International Symposium on Victimology*, Monsey: Criminal Justice Press.

¹⁰ Gönczöl, K. (2005), ‘Developing humane criminal justice systems in democratic societies: An update from Hungary’, *The Journal of Community and Criminal Justice*, 52(2): 181–186.

¹¹ Gönczöl, K. (2007), ‘Helyreállító igazságszolgáltatás – helyreállítható bizalom’, In: *És* 2007. 09.27. (39. szám)

¹² Bencze, M. (2005) A magyarországi büntetékiszabási gyakorlat kutatásának hipotézise és módszertani kérdései. *Jogelméleti Szemle*. 2005/1.

4. Kérdésként merül fel, hogy kik is a büntető-eljárás *főszereplői*: az érintett felek, vagy maguk a jogalkalmazók? Logikusan hangzik, hogy az eljárás megismerése céljából azokról kell képet adni, akik a fő szerepeket játsszák mindebben. Azonban elmondható, hogy egy büntetőeljárás során legtöbbször nem maguk az érintett felek a főszereplők, hanem sokkal inkább ügyvédek és az eljárás során fellépő egyéb jogalkalmazók, döntéshozók.¹³ Ahogy ez egy bíró gondolataiból is érezhető:

Bíró03: - [Sikerként élem meg], amikor azt éreztem, hogy ez jól sikerült. Akár maga a tárgyalás. Azzal együtt, hogy ez ebből a szempontból is egy színház. Ez egy nagyon magányos vége a tárgyalásnak. Tehát olyan, mint amikor a színház tündöklése után a színész magára marad az öltözőben.

A feladat adódik: ha a jogalkalmazók a főszereplők, akkor a döntéshozatali folyamat megismeréséhez is az ő karakterisztikájukat kell elsőként vizsgálni.

5. Jelen kutatás adatfelvételének *időszaka* (2006. októbertől 2007. januárjáig) különleges jelentőségű: a bírakkal és ügyészekkel végzett interjúkra a mediációs jogszabály elfogadása után, azonban még a gyakorlat megkezdése előtt került sor.¹⁴ Tehát az alkalmazás keretei a szabályozási reformot követők számára ismert volt, azonban senki nem rendelkezett még gyakorlati tapasztalattal a mediáció hazai alkalmazásáról. Ez a rövid időszak az utolsó azon időszak volt, amikor még lehetséges volt jogalkalmazók ösztönös, a gyakorlat által még nem „befolyásolt” érzéseit, gondolatait feltérképezni a mediáció szellemiségével, céljaival, beépíthetőségével kapcsolatban.

III. A kutatás módszertana, mintája

A kvalitatív módszertannal készített kutatás félig strukturált interjúkat tartalmaz, összesen 45 ügyéssel és bírával. A mintába bekerült szakemberek hólabdás mintavétellel kerültek megkeresésre. A részvétel teljes mértékben önkéntes és anonim volt.

Az interjúk átlagosan 90 perces beszélgetések voltak. A beszélgetésben 34 fő egyénileg vett részt, míg 11 fő esetben csoportos interjúra került sor.¹⁵ Bár a reprezentativitás kritériumai nem teljesülnek, az egyes beszélgetések tartalma, belső dinamikája, a válaszok egy interjúkon belüli módosulása, a válaszok mögötti részletes kifejtések, valamint a leginkább hangsúlyozott szempontok kiemelése mind hozzásegíthet ahhoz, hogy képet rajzoljunk az érintett szakembereket befolyásoló főbb motivációkról és aggályokról.

Az interjúk elsőként konkrétan a mediáció intézményével kapcsolatos gondolatokra, érzésekre kérdeztek rá (motivációk, aggályok, konkrét ismeretek, szükségesség, akadályok, stb.). Ezt követően a beszélgetés fokozatosan tért át az elvontabb, igazságügyi rendszert érintő kérdések felé (egyéni meghatározások a büntetés céljáról, hatékonyságáról, a működő és nem működő szankciókról, elvárásokról, szükségletekről, az egyéni szerep-meghatározásról, a társszakmákkal való együttműködésről stb.), majd a személyesebb kérdések felé (egyéni hitvallás, családi háttér, érdeklődés, szakmai sikerek-kudarok, célok, stb.). Ez a felépítés hozzásegített ahhoz, hogy az interjúalanyok könnyebben megnyíljanak a beszélgetés elején egy viszonylag konkrét, objektív téma kapcsán (a mediáció bevezetése). A beszélgetés menete a konkrétól az absztrakt felé, az objektívtól a szubjektív felé teret nyitott arra, hogy a hivatalos válaszok mögül az egyéni gondolatok és érzések is előtűnjenek.

¹³ A bíró „szűrő” funkcióját jól szimbolizálja maga a bírósági tárgyalás is, ahol a felek nem egymással közvetlenül osztják meg a cselekménnyel kapcsolatos gondolataikat, érzéseiket, hanem szigorúan előre, a bíró felé beszélve nyilatkoznak, így a felek közötti párbeszédre is csak a bírón keresztül van lehetőség.

¹⁴ Az intézmény 2007 január 1-től vált hatályossá, tehát a gyakorlat is ekkor kezdődött meg.

¹⁵ Az interjúalanyok kérésére a csoportos beszélgetések során egy 2 fős, egy 4 fős és egy 5 fős fókuszcsoportban történt az interjúfelvétel.

A mediáció témájának bevezetését egy belgiumi, mediációs folyamatot ismertető tájékoztató film 14 perces, vágott verziójának bemutatása adta.¹⁶ A téma filmmel való bevezetése mögötti érvként az szerepelt, hogy minden beszélgetésben résztvevő ugyanazt az objektív tájékoztatást kapja a módszer elméletéről és gyakorlatáról.

A mintában szereplő 45 szakember közül 28 fő ügyész¹⁷, 17 fő bíró. Nagyrészüik (41 fő) elsőfokon beosztott jogalkalmazó, 4 fő másodfokon praktizáló szakember. A kérdezettek 70%-a felnőtt korúakra, 30%-a fiatalokúra specializálódott jogalkalmazó. A mintában szereplő személyek 90%-a 30 és 50 év közötti. A kérdezettek közül 20 férfi, 25 nő. Hogy a regionális különbségekre valamelyest érzékeny legyen a kutatás, a megkérdezettek 30%-a budapesti, 25%-a kelet-magyarországi és 45%-a nyugat-magyarországi megyékben eljáró bíró, vagy ügyész.

IV. Eredmények összefoglalása

1. A kutatás során a leginkább szembetűnő tanulság annak felismerése, hogy az elsőfokon tevékenykedő jogalkalmazók egyéni döntéseit és mindennapjait milyen átfogóan meghatározza az aktuális jogszabályi, hivatali, *szervezeti rendszer*, amelyen belül tevékenységüket végzik. Más szavakkal, jogalkalmazók sokkal inkább hivatalnokai, mint jogalkotói az aktuális rendszernek. Úgy tűnik, a napi gyakorlatot behatároló döntések, állásfoglalások és irányadások elsődlegesen az intézményi hierarchia magasabb szintjein kerülnek meghatározásra, és kevésbé tekinthetőek egyéni meggyőződések eredményeinek. Tehát e munka kritikájaként joggal mondható, hogy mindezek feltérképezését sokkal inkább egy makro-szintű, szervezeti rendszert és döntésmechanizmusokat feltáró kutatás tudná megvalósítani, mint az itt bemutatott, mikro-szinten lévő jelenségeket (egyéni attitűdöket) feltáró kutatás.

2. Ugyanakkor számos tényező bizonyította az *egyéni attitűdök* terén látható különbségeket, a kognitív és érzelmi szempontok sokszínűségét a jogalkalmazói szakemberek körében. Ezek jelentőségét nem szabad alábecsülni, főként akkor nem, amikor maga a kutatott téma is – a helyreállító szemlélet szerepe a szabályszegésre adandó válaszok között – definíciójánál fogva az egyéni percepciókra, érzelmekre, személyes kapcsolatokra és konfliktusokra épít. Továbbá, nem megkerülhető a jogalkalmazók egyéni vélekedéseiről képet alkotni akkor, amikor a büntetőeljárás folyamatában jelenleg ők játsszák a főszerepet; amikor a jogalkalmazói diszkréció általánosan is egyre nagyobb teret kap az igazságszolgáltatás folyamatában, és amikor egyértelmű, hogy a mediáció alkalmazásában az ő döntésük hivatott megszűrni, milyen ügyek kerüljenek mediációra.

3. Az egyenként másfél órás beszélgetések alapján óvatossággal, de felvetés jelleggel megállapítható, hogy a kérdezettek gondolataik, érzelmeik, prioritásaik és megfogalmazási stílusuk alapján 5, viszonylag jól elkülönülő kategóriába sorolhatóak („az önértékelő”, „a tanár”, „a filozófus”, „a hivatalnok” és „a cinikus”).

Természetesen ezek a „*személyiségjegyek*” mindenkiben keverve találhatóak, azonban valamelyik elem minden esetben domináló szereppel bírt. A 1. táblázatban az egyes személyiségtípusok jellemzői olvashatóak, a 2. táblázat pedig az interjúk során megfigyelt attitűdöket hasonlítja össze az egyes típusok esetén.¹⁸

¹⁶ A filmet a leuveni székhelyű BAL Mediációs Központ készítette a lakosság és a társszakmák tájékoztatása céljából. A film egy konkrét (megtörtént) bűnügyi esetet dolgoz fel, amelyben mediációra került sor. A film során látható a mediáció folyamata, valamint vélemények hallhatóak az eset érintetteitől és a résztvevő szakemberektől. A 14 perces összevágást magam készítettem a filmből. A kutatásban való felhasználásáról személyesen kértem engedélyt a film jogtulajdonosaitól.

¹⁷ 1 fő már nem aktív ügyészként dolgozik

¹⁸ Megjegyezendő, hogy a tipizálásban a non-verbális – itt nem leírható – jelek (intonáció, testtartás, mimika, hangerő, stb.) legalább olyan szereppel bírtak, mint a verbálisak.

TÍPUS	KONCEPTUALIZÁLÁS
ÖNÉRTÉKELŐ	Belső reflexiók, önismeret, önelemzés; önkritikusság, saját korlátok felismerése; egyéni motivációk hangsúlyozása; érzelmi szempontok kihangsúlyozása; ügyfelekkel való empatikusság; megfogalmazások elsőszemélyben; emberi szempontok kiemelése; hivatástudat; elemzések mikro (egyéni) szinten
TANÁR	Gondoskodás; hit az eljárás és a bíró/ügyész pedagógiai hatásában; jogalkalmazói szubjektum jelentősége az eljárásban; kategorikusabb gondolkodás a világról; magabiztos szerepvállalás; változ(tat)ásban való hit; fiatalok kiemelt kezelése; kevesebb önreflexió, elbizonytalanodás, több, kívülágra vonatkozó kinyilatkoztatás; elemzések mezo (közösségi) szinten
FILOZÓFUS	Makro-szinten való elemzések; általános összefüggések kihangsúlyozása, holisztikus megközelítés; hitvallás; (ön)kritikusság, de ugyanakkor hit az emberekben
HIVATALNOK	Eljárás (szabály, formalitás, szervezet)-központúság; fő cél: a szabályszerűség, lelkiismeretes munkavégzés; munkamennyiség minimálisra csökkentése; reformok kapcsán a lehetséges akadályokra (nehézségekre) való összpontosítás; merevség; a protokolltól, sztenderdektől való eltérések problémaként való kezelése; kritikai látásmód hiánya; kérdésfeltevés helyett kinyilatkoztatás; érzelemmentesség
CINIKUS	A különböző eljárások értelmetlenségének részletes kifejtése; kiábrándultság az alacsony hatékonyság miatt, de ellenállás bárminemű fejlesztéssel kapcsolatban is; válaszok rövid lezárása „nem tudom”-mal; az emberek, viselkedések, jelenségek változtathatatlanságának hangsúlyozása; ügyfelek érzelmeinek negatív beállítása; informális nyelvezet, időnként sértő kifejezések

1. táblázat: Személyiség típusok a kérdezettek körében

	ÖNÉRTÉKELŐ	TANÁR	FILOZÓFUS	HIVATALNOK	CINIKUS
Fókusz	„önmagam”	„a személyiség fejlődése”	„a világ”	„az eljárás és a rendszer”	„az értelmetlenség”
Szint	Mikro	Mezo	Makro	Mezo	Mikro
Emberkép	Vegyes	Pozitív	Vegyes	Semleges	Negatív
Világkép	Negatív	Pozitív	Vegyes	Negatív	Negatív
Érzelmek/Racionalitás	Érzelmek	Érzelmek	Érzelmek	Racionalitás	Racionalitás
Individualizáló/Generalizáló	Individualizáló	Individualizáló	Generalizáló	Generalizáló	Generalizáló
Önkritika	Erős	Gyenge	Erős	Gyenge	Gyenge
Rendszerkritika	Erős	Gyenge	Erős	Gyenge	Erős
Magabiztosság	Gyenge	Erős	Vegyes	Erős	Erős
Változ(tat)ásban való hit	Erős	Erős	Erős	Gyenge	Gyenge
Eljárás/humánnum	Humánnum	Humánnum	Humánnum	Eljárás	Vegyes
Stílus	Informális	Vegyes	Vegyes	Formális	Informális
Szankcionálás oka	Felek megnyugodjanak	Reszocializálja az elkövetőt	Jogépség helyreálljon a társadalomban	Törvény szükségessé teszi	Nincs más...
Büntetésben való hit	Gyenge	Erős	Gyenge	Erős	Gyenge
Mediációval kapcsolatban	Pozitív	Pozitív	Pozitív	Negatív	Negatív

2. táblázat: Az 5 személyiség típus jellemzői

Mivel a vizsgált szempontok minden személyiség esetében egymással kombinálva jelennek meg, kizárólag egy típusba senki nem sorolható. Azonban ezek a tényezők eltérő hangsúllyal jelennek meg a különböző narratívákban, segítségül szolgálva ahhoz, hogy a jogalkalmazók heterogén csoportját és az őket napi szinten hajtó erőket valamelyest jobban átláthassuk. Elmondható, hogy a fenti tipológia-felvetés – melynek konceptualizálása és érvényességének bizonyítása tehát további, mélyreható kutatásokat igényel – talán segítségünkre lehet abban, hogy közelebbi képet kapjunk a jogalkalmazók számára fontos szempontokról, érvekről, érzelmeikről, motivációkról, valamint a köztük lévő különbözőségek eredőiről.

Mindennek konkrét szakmapolitikai vonatkozásai is lehetnek minden olyan reform során, amely kapcsán fontos a jogalkalmazókkal való hatékony együttműködés, az érdekközösségek felismerése és

szempontjaik figyelembevétele a változtatások megvalósításában. Példaként említhető, amikor egy új intézmény bevezetésekor a szakmán belüli kommunikáció és az intézmény belső legitimitása alapvetően meghatározza a reform sikerességét. Ennek elérése céljából segítség lehet, ha a jogpolitikusok tisztában vannak azzal, hogy a majdani megvalósítók közül kinek mi számít előnynek, motivációnak és kik, mitől tarthatnak a gyakorlat során.

4. A beszélgetések során megfigyelhető volt, hogy az *önkritikus vallomások* megjelenése legtöbbször nyitottságot eredményezett nemcsak a mediációval kapcsolatosan, hanem egyéb, a jogalkalmazói mindennapokban közvetlenül nem megjelenő kérdések, területekkel kapcsolatban is (pl. elkövetők reintegrációja, emberi kapcsolatok alakulása egy bűncselekményt követően, szociális, pszichológiai szakmák szerepe bűncselekmények elkövetőinek és áldozatainak kezelésében, stb.).

Ügyész35: – Nem kell tudni mindig annyira, hogy mi az igazság. Nem tudjuk, hogy mi az igazság. Nem tudjuk. Nagy-nagy alázatban kell itt szemlélni a dolgokat. Nem tudjuk, hogy mi az igazság.

5. Érdekes tapasztalat volt, hogy az interjúalanyok *szakmaválasztásában* az egyéni elhivatottság, hitvallás csak egy-két személynél jelent meg fontos tényezőként. A jogi egyetem elvégzése után a bírói, ügyészi pozíciót többnyire praktikus megfontolásból választották, aszerint, hogy hol volt éppen lehetőség elhelyezkedni. A jogi szakmák összehasonlításakor a kérdezettek túlnyomó többsége azt nyilatkozta, hogy elégedett választásával és, ha lehetne választani, most is ugyanazt választaná. Ügyészek ugyanolyan meggyőzően tudtak érvelni az ügyészi munka szépségeiről¹⁹, mint bírók a bírói hivatás különlegességéről.²⁰

Ugyanakkor számottevő pozitív hozzájárulás volt minden esetben annak, ha a kérdezett korábban más igazságszolgáltatási területen is dolgozott (pl. rendőrként, nevelőként, pártfogóként). Az egyes szervezetek közötti vándorlás – a kérdezettek elmondása alapján – fontos szemléletgazdagító hatással volt az érintettekre: a társszervek felé nyitottabbá váltak és a bűncselekmények jelenségére, illetve az igazságszolgáltatás társadalmi kihatásaira is komplexebben tekintettek.

Bíró25: - Én mielőtt pártfogó lettem volna, előtte [...] a Sz. Megyei Büntetés Végrehajtási Intézetben nevelő voltam. Tehát egy egész sajátos életpályát jártam be. Nevelő voltam, pártfogó voltam, és utána lettem bíró. Tehát jártam visszafelé azt a pályát, amelyik pályát a bíró, amelyik pályán a bíró elindítja a vádlottat. Becsukja, aztán majd pártfogolják [...]. Tehát hogy úgy mondjam, meglehetősen belülről ismerem az egészet.

6. Az előzetes várakozásokhoz képest meglepő volt, hogy a *legfiatalabbak* körében gyakoribb volt a szkepticizmus, negativizmus, kifogáskeresés, mint idősebb kollégáik körében. Hasonlóan, arról kérdezve a jogalkalmazókat, hogy hogyan látják saját munkavégzésük változását szakmai életútjuk során, a legtöbben azt emelték ki, hogy fiatal szakemberként sokkal szigorúbbak voltak, mint most. E mögött feltételezhető a szakmai magabiztosság kérdésének meghúzódása is: minél frissebb, bizonytalanabb egy szakember, annál merevebben ragaszkodhat a formális szabályokhoz; a kompetencia-élmény erősödésével és munkájának készségi szintű elsajátításával pedig egyre több energiája, figyelme és képessége marad arra, hogy tevékenységére távolságból is képes legyen rátekinteni.

7. Bizonyos mértékben ez a kutatás is megerősít néhány korábbi elemzést jogalkalmazók erős *punitivitásáról*: a kérdezettek legnagyobb része úgy ítélte, hogy a hazai ítéletalkotás egyértelműen enyhült és sokan vallották, hogy szigorításra lenne szükség. Ezt az alábbi pár mondat is jól illusztrálja:

¹⁹ Pl. ügyek végigvitele, a folyamat végigkövetése, tényfeltárás, izgalmasság, jó csapat, a végső döntésért nem kell felelősséget vállalni

²⁰ Pl. autonómia, felelősség, döntéshozatali lehetőség, összetettség, felek reakciója

Bíró44: - Külföldön, hogyha kezet emelsz valakire, 10-20-30 évekről beszélünk!

FB: - *Ilyen szigorodást látsz a külföldi tendenciákban?*

Bíró44: - A külföldiben igen. Itt meg ilyen végtelen összevisszaságot. Olyan, mintha nem lenne kialakult koncepció. Bizonyos részeket a Btk-n belül szigorítunk, bizonyos részeket enyhítünk, lemond az állam a büntetőjogi hatalmának a gyakorlásáról, előtérbe helyezi a kompenzációt a sértett felé. Ez jó, meg megmagyarázható, de BÜN-TE-TŐ-JOG, BÜN-CSE-LEK-MÉNY, BÜN-TE-TŐ! [...]

FB: - *Mivel tudna az állam hatékonyabban fellépni a bűncselekmények ellen?*

Bíró44: - Keményebb ítélkezési gyakorlat. Puhult, rettenetesen.

FB: - *Van most erre esély?*

Bíró44: - Nincs.

A szigorítási igény általános kérdése mellett az interjúk lehetőséget teremtettek arra, hogy a büntetési igény kérdése részletes kifejtésre kerüljön, így, néhány szakember pontosította válaszát, és részletesen elemezte, hogy mely bűncselekmény-típusoknál figyelhető meg enyhülés, melyeknél szigorodás. A narratívájukban inkább generalizáló („az ember”, „a világ”, „a rendszer” kifejezést használó) interjúalanyok általánosan is pesszimistábbak és szigorúbb büntetéseket igényeltek, míg a nyelvhasználatukban inkább individualizáló személyek („én”, „érzésem”, „tapasztalatom” kifejezéseket használók) a büntetés szükségességét is cizelláltabban kezelik, és kevésbé hangsúlyozzák a szigorítás szükségességét

A halálbüntetést a kérdezettek túlnyomó többsége elítélendőnek tartotta és helyeselte az intézmény hazai eltörlését. Egyedül egy kérdezett vállalta fel nyíltan, hogy véleménye szerint a halálbüntetést nem szabadott volna eltörlölni. Ahogy fogalmazott,

Ügyész11: - [a halálbüntetés eltörlésével] elveszik az államtól azt az igényt, vagy a közösségtől azt az igényt, hogy ha őt egy sérelem éri, mert valakit nagyon kegyetlen módon kivégeztek, hogy azért büntetést alkalmazzon. Tehát ez.

A kérdezettek punitivitásának különbözőségére jó példa lehet, hogy ki, hogyan tekint a szabadságvesztés büntetésére. Bár a börtönről alkotott nézetek nem szerepeltek az interjúkérdések között, a kérdezettek példáikban, gondolataik részletezésekor többen előhozták a börtönvilág analógiáját.

Bíró24: - Nem tudom, *én* voltam sok börtönben, megkértem, hogy zárják rám a zárkaajtót, meg az elkülönítőt. Hú, de rossz érzés. Egy olyan ember, mint *mi* vagyunk, szerintem nem egy nap, bármennyi idő is borzasztó lehet becsukva lenni. Szóval, aki számára a szabadság tényleg érték – valami egészen elképesztő, hogy mit jelent, hogy bevágják *utánam* a rácsos ajtót, és nem *tudok* kijönni.

Ügyész11: - Tehát inkább én azt gondolom, meg szerintem a *társadalomnak* is az a véleménye, hogy a védelem, most nem is az hogy a *védelem jogai* így felerősödtek, hanem valahogy - hát most ha csak azt nézem, hogy a *börtönviszonyok* milyenek, *az* gyakorlatilag már nem is büntetés, oda bekerülni, én azt mondom. Bekerül *valaki*, börtönbe kerül, és akkor haza lehet menni hétfégenként, meg csomag, tv, rádió, újságot lehet kapni, kigyúrhatja magát. Hol itt a büntetés? A büntetőjognak a büntető jellege veszik el. És akkor *meleg van ott* a börtönben, sokszor szerintem még a lakásban sincs olyan meleg.

8. Attitűdöket meghatározó tényezőként kiemelendő a *helyi vezető* kulcsfontosságú szerepe az adott szakmacsoportban kialakuló attitűdök tekintetében. Ezzel a kérdéssel e tanulmány szintén nem tud

mélyrehatóan foglalkozni, de kiemelendő, hogy a vezetők befolyásának kérdése alapja lehet egy későbbi, szervezetrendszer vizsgálo elemzésnek.

Bár a jelen kutatás többségében egy fővel folytatott beszélgetésekre épült, a három (kivételes) alkalom, mely során egyszerre kettő, négy, illetve öt fővel készült az interjú, pontosan kimutatta, hogy mennyire más dinamika jellemzi a csoportos megbeszélést, mint az egyéni véleményalkotást. A csoportos interjúk során – jól végigkövethető módon – a vezető alaphozzáállása nagyban befolyásolta beosztottjainak hozzáállását: negatív vezető mellett, ha valaki pozitívabban is nyilatkozott volna valamelyik kérdésről, azonnal „javította” magát, jelezve, hogy „rájött”, valóban számos akadály van, amit addig nem ismert fel. Ezzel szemben egy pozitív vezető által koordinált csoportban, míg ha egy-egy csoporttag aggályt is fogalmazott meg, kollégái azonnal kiegészítették, és megpróbálták a kérdést pozitív oldalról megközelíteni.

9. A kutatás segítette igazolni, hogy jogalkalmazók nem követnek konzisztens morális *büntetésfilozófiai elméleteket*, amikor a büntetés szükségességén gondolkodnak, illetve amikor azt a mindennapi gyakorlatban alkalmazzák. Sőt, bár a büntetés céljaként elsőként az elrettentést határozzák meg, sok esetben maguk vallanak arról, mennyire nem képes a büntetés ezt a küldetését teljesíteni.

10. A beszélgetések alapján feltételezhető, hogy a szankciókról való döntések során fontosabb szempontként szerepel az, hogy a bűncselekményt minden esetben valamilyen *következmény* kövesse, mint az, hogy ez a következmény tényleges fájdalmat okozzon. Ennek a distinkciónak fontos szerepe lehet akkor, amikor a helyreállító szemléletű programok büntetőrendszerbe való beilleszthetősége a kérdés. Hiszen elmondható, hogy egy olyan reakciónak, amely a károk helyreállítását tűzi ki elsődleges célként, ugyanúgy helye lehet a szankciórendszerben, amennyiben az minden esetben következményekkel szembesíti a szabályszegőt. A reakciónak nem feltétele, hogy joghátrány- okozásból (fájdalom- okozásból) induljon ki; joghátrányt okozhat, de, ha okoz is, az a reakció mellékhatásaként és nem önmagáért való célként jelenik meg.

11. Az interjúk megerősítették azt a feltevést, mely szerint a klasszikus büntető-igazságszolgáltatásban az *áldozatok* nem csupán az őket ért bűncselekmény, hanem, sok esetben maga az eljárás kárvallottjaivá is válnak. A büntetőeljárás az áldozatot továbbra is tanúként kezeli: vallomása és együttműködése az elkövető bűnösségének megállapítását szolgáló kellékként funkcionál az igazság szolgáltatása során.

12. A jogalkalmazók mindennapjait leginkább veszélyeztető faktorként a *kiégés* jelensége jelent meg. Többek között a túlterheltség, a rutintevékenységek, a személytelen eljárás, a hatásnélküliség, az eljárások késedelmessége eredményezi, hogy sokan úgy érzik, nem azért végzik munkájukat, mert annak látható értelme lenne, hanem azért, mert ez a dolguk.

13. Mind a bírói, mind az ügyészi szervezetrendszer erőteljesen *izolált és hierarchikus berendezkedésű*. Ennek köszönhetően a jogalkalmazók elszigetelődnek az egyéb szakmáktól, szervezetektől. Így, míg a helyi vezető szerepe, befolyása elsődlegessé válik, addig a jogalkalmazók egyéb szakmák képviselőitől csupán korlátozott mértékben kapnak visszajelzéseket; a multidiszciplináris esetkezelésre, vitákra, képzésekre, ön- és szervezetfejlesztésre a rendszer nem ad lehetőséget. Partneri együttműködések, egyeztetések helyett a jogalkalmazók a fentről történő centralizált irányítás végrehajtói. Mindebben a gyakori jogszabály-változásokat nem fejlődésként érzékelik, hanem olyan reformokként, amely szakmai elbizonytalanodást, kiszolgáltatottságot eredményezhet. Az említett szakemberek tehát a fejlesztéseknek nem alakítói, hanem elszenvedői.

A két szervezet sajátosságaiból adódóan jogalkalmazók számára ritkán nyílik lehetőség, hogy a munkájuk során felmerült javaslataikat, kreatív megoldásaikat megosszák, és gyakorlatba

átültethessék. Az izoláltság és a hierarchikus berendezkedés együttesen eredményezi a rendszer konzervativizmusát, a reformok gyakorlatba való átültethetőségének nehézségeit.

A jogalkalmazói szervezetrendszerrel és annak hatékonyságáról szóló külső elemzések hiánya, valamint a reformokkal szembeni ellenállás oda-vissza ható tényezők: minél kisebb a nyilvánosságra, átláthatóságra és reflexivitásra való lehetőség (vagy kötelezettség), annál fontosabb stratégiává válik ezek elkerülése, a „szervezeti bezárkózás”. Mindennek eredménye a már megszokott eljárásokhoz való ragaszkodás, és a változtatások lehetőség szerinti elkerülése, mely tovább erősíti a bezárkózás szükségességét (hiszen egyre nagyobb az elvárt és a tényleges működés közötti szakadék). Ez az „ördögi kör” ugyanúgy megjelenhet egy-egy szakember, mint a szervezet egészének szintjén.

14. A büntető-rendszerrel és –szemléletről alkotott nézetek mellett részleteiben is megvizsgáltuk a mediációhoz kötődő motivációkat és aggályokat. Itt kiemelendő, hogy az „ideális” szankciókról való gondolkodás során jogalkalmazók számos olyan alkotóelemet (támogatás, kontroll, szembesülés, elkövető aktivitása, jóvátétel, dialógus, stb.) megemlítettek, amelyek a helyreállító szemléletet képviselő technikáknak az alapvető módszertani és szemléletbeli komponensei is egyben. Tehát elmondható, hogy jogalkalmazók számos esetben úgy fogalmazták meg a bűncselekményre adandó „hatékony” válaszadás lényegét, hogy – anélkül, hogy ennek okvetlenül tudatában lettek volna – közben nagymértékben építettek a helyreállító szemlélet alap-eszköztárára is. Mindez tovább erősíti azt a tézist, hogy a helyreállító és hagyományos szankcionálási szemlélet egymással számos ponton kompatibilis, a két rendszer nem áll olyan távol egymástól, mint ahogy az első látásra tűnik.

15. A mediáció alkalmazásában leginkább kiemelt *motiváló tényezők* az alábbiak voltak: sértettek érdekérvényesítése; a hatóságok és az érintettek közötti együttműködés hatékonyabbá tétele az eljárás során; a szankcionáláshoz kötött elvárások tükröződése a mediációs folyamatban; ügyteher-csökkenés az igazságszolgáltatásban; a felek döntési pozícióba kerülése; a közösségi szankciók érvényesülése; az igazságszolgáltatás rugalmasabbá tétele, szemléletváltozás a rendszeren belül; előítéletek csökkentése; bizalom a pártfogói rendszerben; speciális nevelő hatás a fiatalkorúak számára.

16. A mediációval kapcsolatban leggyakrabban megfogalmazott *aggodalmak* közül az alábbiak kiemelése szükséges: áldozatok félelme; a „civil kurázi” hiánya; a diverzió következmény nélküliséggel való azonosítása; jogi garanciák érvényesülése; a büntető-igazságszolgáltatás kiterjedése; bonyolult ügymenet; a diszkrecionális döntéshez szükséges iránymutatás hiánya; infrastrukturális korlátok; a büntetés „kivásárlásának” veszélye; az ügyvéd mediátorként való közreműködése.

17. Számos jogalkalmazó megfogalmazta, hogy a mediációra lehetőséget kellene teremteni rablás esetében is. E cselekmény, amely erőszakos jellege miatt 2-től 8 évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható, jelenleg nem fér bele azon cselekmények sorába, amelyek a törvény szerint mediációra küldhetőek. Azonban jogalkalmazók sok esetben kifejtették, hogy számos ok lenne, amiért a sértettel való leülés és a jóvátétel lehetősége hasznos lenne rablás bűncselekménye esetén is.

Ü35: - Rablás nem fér bele a mediációba. A magyar jogban a rablás esetén nem lehet a mediációt lefolytatni. Itt önnek ebben a pillanatban mondok nyolcvan olyan ügyet, ahol a mediációnak óriási jelentősége van a rablás esetekben. Hát ugye a rablás nem olyan, mint ahogy azt elképzelik, hogy kijön egy géppisztolyos ember, kettőt tarkón lő, és akkor elvisz húsz millió forintot. Dehogy, szó nincs róla. Belekönyököl a hasába, leveszi róla az órát, vagy magához veszi a mobiltelefonját. Kész, rablás kérem szépen. Már ugye rohan, közben az elrabolt mobiltelefon kiesik a zsebéből, mire a rendőr elfogja, már nincs is nála semmi se. Már semmi értelme nem volt az egész bűncselekménynek. De közben a frászt ráhozta a

sértettre. Tehát azért kell leülni, hogy mit akartál édesapám? Hát miért csináltad? Miért ijesztetted halálra ezt az embert?

18. Számos válaszadó kiemelte, hogy 18 éven aluliak számára is lehetővé kellene tenni a jóvátételi szemléletű, közösségben végezhető munkavégzést. A törvény jelenleg kizárja, hogy 18 év alatti személy közérdekű munkát végezzen. Azonban több kérdezett kérdésként tette fel, hogy ha egy fiatal nem rendelkezik stabil anyagi háttérrel, azonban szívesen végezne valamilyen munkát a köz számára, amiből még maga is tanulhat, miért nincs mód ilyen jellegű intézkedések végrehajtására. Ilyen típusú munkaprojektek kialakítása egyben azokra a dilemmára is választ adhatnának, amelyek szerint a jobb anyagi helyzetű elkövetők kivásárolhatják a büntetést, vagy amelyek azt vetik fel, hogy fiatalok cselekedeteiért a szülőknek kell (anyagi) felelősséget vállalni. Ilyen jellegű projektek kialakítása bővíthetné a jogalkalmazók által felajánlható lehetőségeket; lehetővé tenné, hogy fiatalok ne csak anyagi módon telessék jóvá az okozott kárt; lehetőséget teremtené az áldozatnak, hogy elkövetőjétől közvetve (későbbi személyes kapcsolattartást nem igénylő módon) kérjen kártérítést; erősítené a közösségi integrációt azáltal, hogy bevonná a helyi szereplőket a programok kidolgozásába; valamint elősegítené a bűnelkövető fiatalok közösségbe való reintegrációját.

B05: - A közérdekű munkát én szintén mint alternatív büntetést rendkívül jónak tartom. Ugye fiataloknál az az egy alkalmazhatósági határa vagy feltétele van, hogy amire a bíróság a döntését meghozza, már töltse be a tizennyolcadik életévét. Ezt akár én nem is tartom olyan jó megoldásnak. Hiszen egy fiatal gyerek is, egy tizenhat éves gyereket is lehetne kötelezni arra, akár ilyen sértett-elkövető reparáció viszonyban, vagy attól függetlenül, hogy menjen kapálgatni, és a sértettnek a kertjét ássa föl, vagy öregek otthonában, vagy állatmenhelyen dolgozzon. Tehát egy csomó olyan szituációt el tudok képzelni, ahol egy tizennyolc éven aluli is vígan tudna teljesíteni. Ha nem is ez lenne mondjuk, hanem egy közérdekű munka. Mert ez ugye a mi Btk. rendszerünkben más. De az általam Svájcban megismert, rendkívül jó modellben, ott egy tizenkét éves gyerekek is elő lehet írni egy ilyen, úgy hívják, hogy egyéni munkavégzésre kötelezés, ami lehet két délutánja a gyerekeknek, hogy merre menjen. Tehát ilyen szociális, ifjúsági és idős szociális hálózatban való ténykedést jelent, ahol mit tudom én, délután négy órát kell valamit gyerekeknek kétkezi munkával végezni. És szerintem az egy nagyon jó eszköz arra, hogy megtapasztalja azt, hogy ha valami rosszat csinál, akkor ezért cserébe milyen szolgáltatás jár.

19. Az interjúkban kiemelt szempontként szerepelt, hogy jogalkalmazók megbizonyosodjanak a felek őszinteségéről, a folyamatban való önkéntességük valóságáról, a jogi garanciák teljeskörű biztosítottságáról, valamint arról, hogy a folyamatot egy hatósági szerv (jelen esetben a pártfogói szolgálat) folyamatos kontroll alatt tartja.

20. A kérdezett szakemberek a sikeres gyakorlat legfontosabb feltételeként a lakosság és a társszakmák átfogó tájékoztatását tekintették a mediáció elméletéről, gyakorlatáról, hatásairól és a szolgáltatás elérhetőségének részleteiről. Többek véleménye szerint ennek megléte a mediáció hatékony bevezetésének és alkalmazásának legfontosabb feltétele.

21. Jogalkalmazók számára a mediációs eljárás abból a szempontból is kulcsfontosságú intézmény lehet, hogy ezáltal szakképzett, pszichológiai készségekkel rendelkező mediátorok ügyfélközpontú módon kezelni tudják az áldozatokban meglévő félelemérzést, szorongást, továbbá az érintetteket együttműködővé tudják tenni a hatósági eljárásban.

22. Számos szakember kiemelte, hogy fontosnak tartja, hogy a mediátor minél előbb belépjen az eljárás folyamatába. Ügyészek számára elsődleges segítséget jelentene, ha döntését úgy hozhatná meg, hogy ha már döntésmeghozatal előtt rendelkezésre állna egy előkészített, szakmailag megalapozott

állásfoglalás a közvetítőtől arra vonatkozóan, hogy a mediációnak milyen perspektívái lehetnek az adott esetben.

Ü15: - Amikor gyanúsítottként kerül kihallgatásra, vagy tanúként kerül az illető kihallgatásra, ott akkor tisztában legyen azokkal a jogokkal, amik őt megilletik. Illetőleg az, hogy kihez és mihez lehet fordulni. És a sértett ott akkor tudja, hogy van egy ilyen intézmény, és a szolgálathoz el lehet menni, és ott ebben segítenek, és tájékoztatást adnak, akkor innentől már működni fog a dolog. Meg ugyebár szolgálatot is lehet így értesíteni erről, a rendőrnek nyugodtan, hogy van erre egy ilyen lehetőség, hogy azt látom, hogy, keressék meg, vegyék fel a kapcsolatot. És akkor már rögtön, ott bekerülnek, ahol már felmerül rögtön ez a lehetőség. És akkor nem kell itt az ügyészi szakból indítani a dolgokat. Egyébként szerintem ez a legrosszabb, amikor nekünk kéne ebből indulni. Ez még jobb lenne, ha már ez a nyomozás során megtörténne. És esetleg én mondjuk akkor hozom a döntést. Nem nekem kéne itt kihallgatgatnom őket, meg így ezzel foglalkozni, hanem nyomozás során. Mert felmerülnek az adatok, nyilatkozatva van a terhelt meg a sértett is. Már bekapcsolódott a mediátor. Esetleg ő hallgatta meg őket. Mondjuk jelez a rendőr neki. És mikor ide kerül az anyag, vagy ezt jelzik nekem, és ez alapján eldöntöm, hogy ez jó, mehet vagy nem mehet. Szerintem ez lenne a leggördülékenyebb része. Tehát ne pont az, aki a leghangsúlyosabb részeit csinálja ebből a szempontból, az kerül a lánc végére. Hanem hogy a legelején kapcsolódjon már be ő. És lehetőleg ő vigye végig ezeket a dolgokat.

23. Szintén megemlítésre került már korábban, hogy az ügyészek és bírók számára fontos az egyszerű ügymenetel, az új intézmény széleskörű alkalmazási lehetősége, valamint az egyéni mérlegelésre való lehetőség minimalizálása. Mindezek mellett világos útmutatás szükséges arról, hogy – ha mégis egyéni diszkréció alapján kell dönteni egy intézkedésről – akkor ezt az egyéni diszkréciót miként alkalmazzák.

Ü41: - Hogy így az ügyész ha jónak látja [a diszkréció alkalmazását] – mert az ügyész ezt nem fogja soha jónak látni, és mindig valamivel meg fogja indokolni. De a valós tartalmi indok az az lesz, hogy nem akar bonyolult eljárást alkalmazni, ha alkalmazhat egyszerűt is, amit már megszokott.

Tehát ezek a gumiszabálynak tűnő megfogalmazások, hogy „indokoltsága esetén”, „ha az ügyész jónak látja”, „ha annak feltételei fennállnak”, „ha a célok így is elérhetőek”, erre az ügyész bármikor mondhatja, hogy nem volt indokolt, nem álltak fenn a feltételek, így nem voltak elérhetőek. Éppen ezért két szempontból is hasznos, ha szabadjára engedjük az új jogintézményt. Egyrészt mert nem állítunk fel kapásból olyan korlátokat, amiről kiderül, hogy alkalmazhatatlanná teszik az eljárási formát, és vegetálásra kényszerítik. Másrészt meg nem adunk az alkalmasint konzervatív jogalkalmazó kezébe olyan fegyvert vagy eszközt, amivel ön maga fúrhatná meg az intézmény elterjedését. Csak hát ehhez az kell, hogy bízunk a jogalkalmazójában. És nyilván egészen nem teljesen alaptalan a jogalkotónak a bizalmatlansága. [...] bízni kell a jogalkalmazóban. Ki kell tárnai szélesebbre az alkalmazási pozícióját. És meg kell találni azokat a partnereket, akik közreműködnek a szankció megtalálásában, végrehajtásában, felügyeletében, ellenőrzésében, teljesedésében.

24. Az interjúk során egyértelművé vált, hogy a büntetőjogi reform új technikái, intézményei, és legfőképpen, új szemléleti elemei csak akkor kerülhetnek be hatékonyan a gyakorlatba, ha ezek egy hosszútávon is konzisztens jogszabályi reform részei. A konzisztencia mellett további szükséges elem, hogy a reform során párbeszédre alapuló egyeztetés történjen a jogalkotók és a terepen dolgozó jogalkalmazók, valamint az egyéb társszakmák képviselői között. Egy ilyen típusú, *ad-hoc* jogszabály-bevezetéseket lehetőség szerint kerülő, hosszú távra kidolgozott és multidiszciplináris büntetőpolitika szükséges ahhoz, hogy a konkrét esetekkel foglalkozó szakemberek megértsék a

mögöttes elveket, gyakorlatot szerezzenek az eljárásban, magabiztossá váljanak szerepükben, és munkájukba konzisztensen tudják integrálni az újításokat.

25. *Speciális témaként* felmerült a családon belüli erőszak és a mediáció alkalmazása; a módszer eltérő szerepe fiatalok és felnőttek esetében; alkalmazhatósága súlyos bűncselekmények, közlekedési bűncselekmények és sértett nélküli bűncselekmények esetén; valamint az etnikai előítéletek szerepe a jogalkalmazásban. Az interjúk során a kérdeztettek konkrét szükségleteket, javaslatokat is megfogalmaztak a mediáció alkalmazásával kapcsolatban, amelyet a kutatás átfogó beszámolója tartalmaz.

26. Meglepő eredménye a kutatásnak, hogy jogalkalmazók számára nem jelent gondot a bűncselekményben közvetlenül érintett feleknek átadni a *döntési jogkört*, hogy az őket érintő konfliktusban megállapodásra jussanak, és ez kihatással legyen a büntetőeljárás további menetére. A szakemberek körében egyetértés van abban, hogy bizonyos mértékig a bűncselekmény valóban a felek ügye, ők maguk tudják leginkább megfogalmazni, mire van szükségük a károk helyreállításához, valamint a bűncselekmények jövőbeni elkerüléséhez. A döntés átadását tehát ésszerű reakciónak tekintik, amennyiben megbizonyosodnak az alapvető személyiségi jogok érvényesüléséről, az eljárás szabályozottságáról, valamint biztosítottak látják, hogy áldozatok nem válnak ismét áldozattá a folyamat során.

27. Végezetül megállapíthatjuk, John Hogarth 1971-es elmélete²¹ ma is érvényesnek tekinthető: jogalkalmazók mindennapjai a jogszabályok, a szervezet és az egyéni szempontok adta háromszögben zajlanak.

Azonban mindebben – e kutatás alapján – úgy tűnik, a szakemberek leginkább mégis csak *emberek*, mint bármelyikünk, akinek legfontosabb hajtóerejét az emberi visszajelzések és pozitív megerősítések adják. Erre példát az a számos visszaemlékezés adott, amelyben a „siker” gondolata egyet jelentett egy ügyfélől érkező köszönettel. Egy ilyen visszajelzés több mint a hatósági szerep legitimitációjának megerősítése: ez muníció arra, hogy jogalkalmazók erőre kapjanak és folytassák munkájukat, amelyekkel – akárhogy is, de – nap mint nap egyének és családok ezreit érintő döntéseket hoznak.

Az itt ismertetett kutatás teljes beszámolója egy átfogóbb doktori disszertáció empirikus részét képezi. Az értekezés – amelynek elkészítése jelenleg folyamatban van – általánosságban vizsgálja a helyreállító igazságszolgáltatás magyarországi intézményesítésének menetét. A dolgozat célkitűzése, hogy – e kutatási eredmények mellett – részletesen körbejárja a helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet elméleti alapjait, magyarországi jogi és intézményi hátterét, nemzetközi gyakorlatát és szabályozását, az intézményesítési folyamat legfőbb kérdéseit, valamint ajánlásokat fogalmazzon meg a jövőbeni intézményi, szabályozási és módszertani fejlesztések számára.

A szerző témához kapcsolódó, egyéb publikációi letölthetőek a www.fellegi.hu/publications.html oldalról.

²¹ Bírakkal végzett kutatása alapján a büntetés megállapításában három fő faktor játszik szerepet: 1.) az eset tényállása, 2.) a jogszabályi és társadalmi keretek, valamint 3.) bírók egyéni attitűdjei. (Hogarth, J. (1971) *Sentencing as a human process*. Toronto: University of Toronto Press.)

AJÁNLÁSOK 15 PONTBAN²²

SZÜKSÉG LENNE....

1. ...tisztázni, hogy a mediáció nem egy „puha” módszer, lényege nem a „megúszás”. Ellenkezőleg, a módszer a következményekkel való szembenézést, az aktív felelősségvállalást és a sértett személy/közösség felé történő jóvátételt helyezi központba.
2. ...bevezetni a mediációt a büntetőeljárás minden szintjén, nem kizárólag diverzióként a büntetés alternatívájaként, hanem az áldozat számára nyújtható szolgáltatásként, akár a büntető eljárással/-végrehajtással párhuzamosan is.
3. ...következésképpen átgondolni, hogy súlyos bűncselekmények érintettjei számára milyen módon lehetne a mediációt alkalmazni.
4. ...kialakítani resztoratív szellemiségű közösségi programokat, fiatalok számára is.
5. ...ellenőrizni a mediációt jelenleg kizáró szempontokat: valóban az áldozat érdekei érvényesülnek a kizárások mögött?
6. ...ellenőrizni a túlszabályozott szempontokat, pl. a jogszabály ne limitálja a résztvevők létszámát.
7. ...képzéseket biztosítani arról, mi a különbség a resztoratív és büntető paradigma között.
8. ...egyszerűsíteni az eljárást: minél előbb bevonni a mediátort, az ügyész/bíró diszkrécióját pedig a mediációt követően alkalmazni.
- 9...biztosítani a minőségbiztosítást, egyértelműen definiálni a mediáció etikai és módszertani sztenderdjait.
10. ...értékelni jogalkalmazók munkáját ügyfelek elégedettsége alapján is.
11. ...megteremteni a multi-diszciplináris büntetőpolitika lehetőségeit, nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is.
12. ...hosszú távra előkészíteni és megtervezni a büntetőpolitikai reformokat az *ad hoc* politika-gyártás helyett.
13. ...bízni a jogalkalmazókban.
14. ...nem elveszíteni a fától az erdőt: vissza-visszatérni a reformok kiinduló elveihez, értékeihez. Ellenőrizni, hogy az alacsonyabb szintű szabályozások, rendeletek, protokollok, iránymutatások továbbra is tükrözik-e az eredetileg megfogalmazott elveket.
- 15...nagyobb hangsúlyt helyezni a társszakmák és a lakosság tájékoztatásáról a helyreállító szemlélet alapelveiről, a mediáció gyakorlatáról, dinamikájáról, módszertanáról, lehetséges kimeneteleiről, valamint rövid- és hosszútávú hatásairól mind a közösségre, mind a társadalom egészére nézve.

²² Jelen ajánlások a kutatás során levont következtetésekre épülnek, azonban e tanulmány elkészülésének időszakában még nem végezték, csupán vitaindító jelleggel összefoglalt gondolatok.